

УДК [332.122:338.43]:005:339.9:332.1

*Х.М. ПРИТУЛА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Інститут регіональних досліджень НАН України*

Класифікація сільських територій у контексті формування пріоритетів їх розвитку: регіональні акценти

Постановка проблеми. Актуальність системних досліджень розвитку сільських територій України зумовлюється недостатньою увагою, яка приділяється цій проблемі у сучасних економічних роботах. І якщо на вітчизняних теренах політика розвитку сільських територій знаходиться на етапі становлення, то в інших країнах вона активно розвивається й еволюціонує в пошуках ефективніших механізмів її реалізації. Це актуалізує важливість поглибленого вивчення як світового досвіду управління сільським розвитком, так і національних та регіональних особливостей розвитку сільських територій нашої держави.

Зважаючи на специфіку розвитку кожної окремо взятої сільської території, країни розробляють власні підходи до визначення і класифікації сільських територій. Ці підходи зазвичай ґрунтуються на показниках густоти населення, загального природного його приросту (скорочення), структури сільської економіки тощо. Кожна з розроблених типологій є настільки корисною, наскільки вона здатна виявити відмінності між сільськими територіями й забезпечити формування дійової політики їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на визнану пріоритетність розв'язання проблем сільського розвитку, донині залишаються дискусійними питання ідентифікації сільської території (що передусім пояснюється незавершеністю адмініст-

ративно-територіальної реформи) та її диференціації. Існуюча невизначеність у трактуванні та розумінні ключових питань є перешкодою у формуванні адекватних механізмів регулювання процесів сільського розвитку тощо. Окремі дослідження [1-3] присвячені визначенню руральності чи неруральності території або оцінці рівня їх депресивності, що не дає змоги сповна розкрити потенційні можливості територій. Вивчення ж світового досвіду обмежується переважно європейською моделлю сільського розвитку з акцентом на питаннях місцевого самоврядування [4-5].

Мета статті – окреслення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій на основі здійснення їх класифікації (на прикладі Львівської області).

Виклад основних результатів дослідження. На рівні Європейського Союзу (ЄС) немає єдиного визначення поняття сільських територій. Поняття терміна "сільський" на європейському просторі характеризується багатоаспектністю й спочатку використовувалося для опису територій, які не були "міськими" [6].

На нинішній час в ЄС найбільш знаними підходами при ідентифікації сільських територій є концепція регіонів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та ступінь урбанізації територій, яка використовується статистичною службою ЄС (Євростат). Всі існуючі класифікації сільських територій розроблялись у відповідних програмних періодах реалізації політи-

ки сільського розвитку задля досягнення поставлених у них цілей.

У США найбільш репрезентивними є дев'ять альтернативних визначень "сільської території", які водночас слугують і основою для диференційованого підходу в управлінні їхнім розвитком [7].

У Канаді ж більшість підходів до визначення поняття сільської території ґрунтуються на використанні територіальних одиниць з ієрархії географії перепису [8].

Існуюча світова практика диференціації сільських територій забезпечує високу ефективність управлінських рішень у сфері регулювання процесів їх розвитку. Тому для визначення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій пропонується підхід до їх класифікації на прикладі Львівської області.

Основним фактором розвитку будь-якої сільської території є її потенціал, який охоплює всі наявні ресурси території. Важливою складовою потенціалу є людські ресурси. На території Львівської області нараховується 1884 сільські територіальні громади, в яких проживає 39,2% населення регіону [9]. Характерними особливостями розвитку сільських територій області є:

висока густота сільського населення і, відповідно, низький рівень забезпеченості землею (показник забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (га на одну особу) є практично вдвічі нижчим від його середнього значення по Україні);

кращі показники (порівняно із сільськими територіями країни в цілому) демографічної ситуації та, відповідно, вікова структура населення;

вищі сукупні ресурси сільських домогосподарств (понад +15% від середнього значення по країні);

нижча частка зайнятих у сільському господарстві, що говорить про кращу структуру сільської зайнятості порівняно з іншими регіонами;

висока частка сільськогосподарських угідь, які знаходяться у власності громадян (63,3% станом на 2011 рік). Відповідно висока й частка сільськогосподарської продукції, виробленої населенням (73,2% станом

на 2011 рік). Проте цей показник по районах області характеризується значною варіативністю: від 99,9% у Турківському до 42,4% у Стрийському районах [10];

високі показники ефективності ведення сільського господарства, зокрема, виробництва сільськогосподарської продукції на 1 га сільськогосподарських угідь;

самозайнятість переважної більшості сільських мешканців регіону у сільському господарстві або в інших видах альтернативної діяльності.

Здійснений аналіз дає змогу констатувати неоднорідність у розвитку сільських територій Львівської області в розрізі її районів та класифікувати їх за економічним, демографічним і просторовим критеріями їх розвитку.

Класифікація сільських територій за економічним критерієм по районах представлена на рисунку 1.

Львівський регіон має найсприятливіші в Україні умови для ведення сільського господарства завдяки оптимальному поєднанню температурного режиму, кількості річних опадів та ґрунтів. Зважаючи на це, ведення сільського господарства займає вагоме місце в структурі сільської економіки даного регіону.

Станом на 2011 рік 71,8% продукції рослинництва і 75,3% – тваринництва в регіоні було вироблено саме в господарствах населення [9]. Тому з метою забезпечення одержання належних доходів сільських мешканців необхідно гарантувати рівні умови підтримки всіх виробників сільськогосподарської продукції. Нині таку підтримку одержують переважно великі сільськогосподарські підприємства, а фермерські й особисті селянські господарства її позбавлені. При цьому значна частина фінансових та інших ресурсів повинна спрямовуватися на відновлення заготівельних систем (з метою своєчасної закупівлі у селян залишків сільськогосподарської продукції й усунення посередників), створення належних умов для зберігання, переробки продукції та обробітку земель, а також на стимулювання дійових форм кооперації у цій сфері.

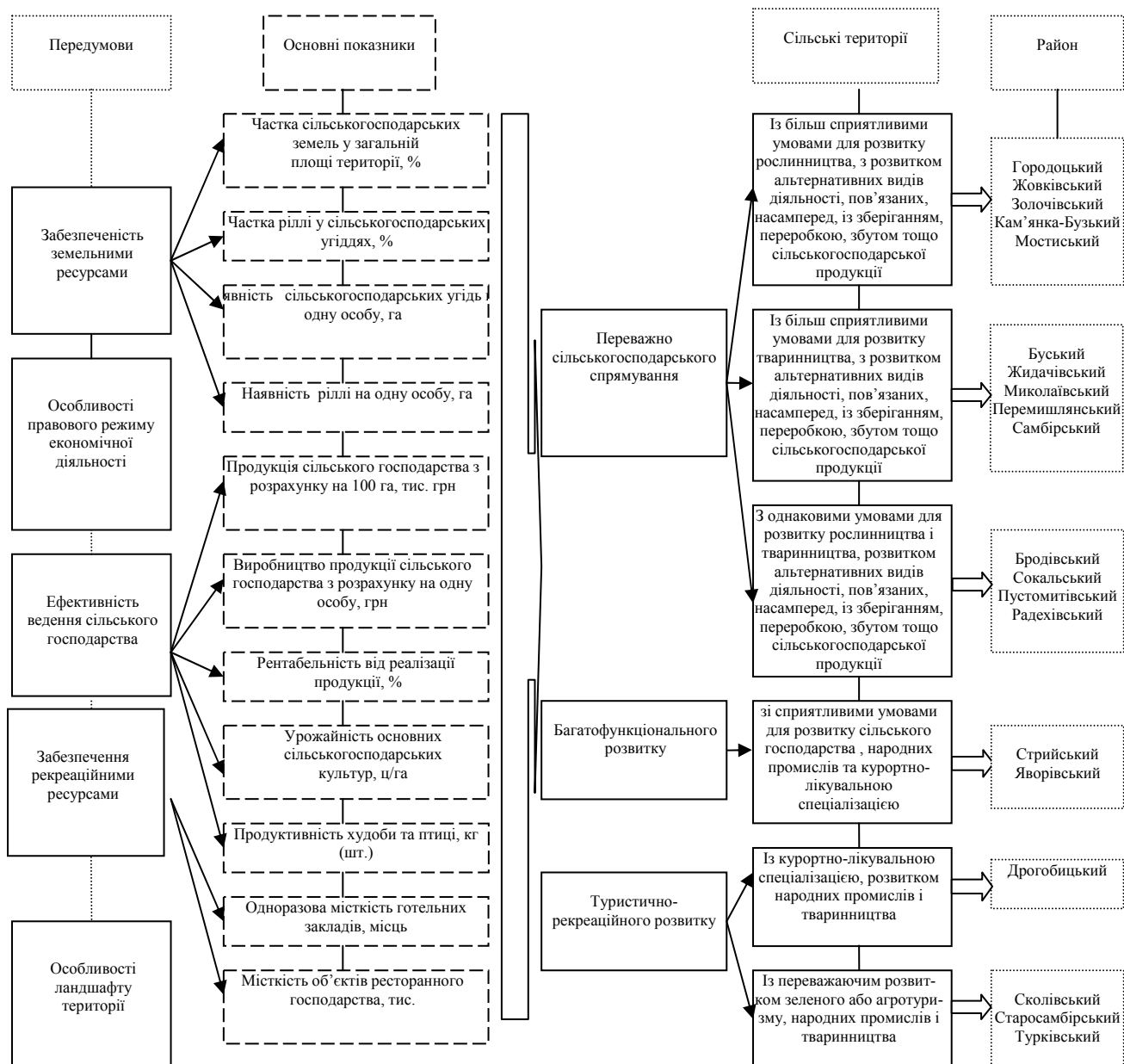

Рис. 1. Класифікація сільських територій Львівської області за економічним критерієм (авторська розробка)

Перспективним напрямом розвитку економіки сільських територій є виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Дотримуючись принципів збереження здоров'я, екології фермери в усьому світі вирощують таку продукцію вже на площі понад 35 млн га. При цьому найбільшим ринком її споживання залишаються країни ЄС, де цей показник вже перевищив 20 млрд євро на рік [11].

В Україні ж у 2011 році працювало близько 140 сертифікованих органічних підприємств, які використовували понад 290 тис. га сільськогосподарських угідь. Відсутність

офіційної статистики не дає змоги реально оцінити вітчизняний ринок органічної продукції [12]. Нормативно-правове поле знаходиться в стані розробки: два основоположні документи, які покликані регламентувати функціонування органічного землекористування, існують у формі проектів Закону України від 18.01.2012 р. № 9707-1 “Про засади органічного виробництва” та Закону України від 12.12.2012 р. №979 “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”.

Починаючи з січня 2009 року, в ЄС діють Постанова Ради ЄС №834/2007 і Регламент

ЄС № 889/2008 щодо впровадження попередньої Постанови стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів. Відповідно з цього часу й товаровиробники України, які ведуть сертифіковане органічне агровиробництво, прагнучи при цьому, щоб їхня продукція реалізовувалася на ринку ЄС, мають знати та дотримувати вимог вищевказаного регулювання [11].

Сільська економіка регіону повинна розвиватися у напрямі диверсифікації видів економічної діяльності. Цьому сприятимуть розвиток системи регіональних дорадчих служб; формування відкритих інформаційних баз для задоволення потреб сільського

населення і організацій; доступність інформації (створення інформаційних центрів) про ціни на ресурси й вироблену продукцію, існуючий попит і пропозицію на них, ринки збуту, нові технології виробництва тощо. Окремою важливою складовою ефективного управління розвитком територій на місцях є вдосконалення існуючої системи статистичного обліку, за якої на районному рівні місцеві органи влади не володіють поточною ситуацією, оскільки вся обробка та узагальнення даних відбуваються на рівні областей.

Класифікація сільських територій за демографічним критерієм у розрізі районів Львівської області наведена на рисунку 2.

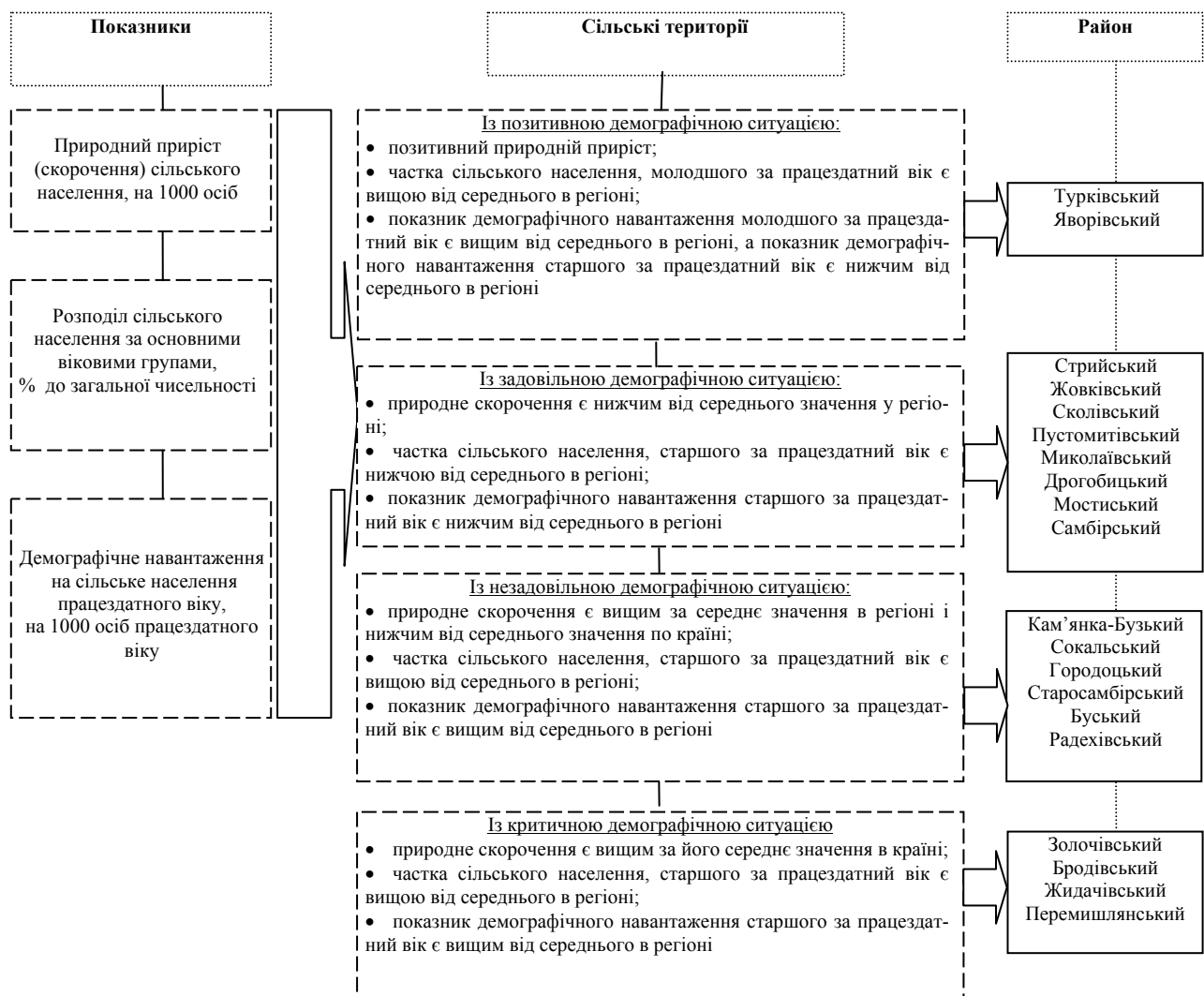

Рис. 2. Класифікація сільських територій Львівської області за демографічним критерієм (авторська розробка)

Причинами такої диференціації сільських територій є, насамперед, зміни, які відбулися в економічному розвитку цих територій. Існуючі господарські комплекси, які функ-

ціонували у замкнутому циклі з переробки м'ясо-молочної продукції (вони забезпечували зайнятість і доходи сільським мешканцям на території, зокрема, Золочівського ра-

йону), були зруйновані, формування великих сільськогосподарських підприємств із залученням іноземних інвестицій не дали очікуваного ефекту (інвестор не вкладає кошти в територію й не забезпечує належних доходів найманим працівникам) та відносна віддаленість від обласного й районних центрів, що утруднює збут сільськогосподарської продукції господарствами населення, стали передумовами загрозливої демографічної ситуації на більшості територій області. Проте усталеність побуту та життя мешканців передгірних і гірських територій, особливості їх господарської діяльності забезпечили позитивніші тенденції розвитку демографічної ситуації порівняно з рештою територій.

Поліпшенню демографічної ситуації сприятимуть, насамперед, позитивні економічні зрушення на селі. Формування дійових систем оподаткування (зокрема, пільгове оподаткування новостворених інноваційно орієнтованих підприємств, введення ефективного податку на нерухоме майно тощо), кредитування й страхування, надання інформаційно-консалтингових послуг мешкан-

цям села, розробка реальних регіональних та місцевих стратегій і програм розвитку не-сільськогосподарських видів економічної діяльності на основі наявного ресурсного потенціалу й існуючих потреб у продукції та послугах, забезпечення їх подальшої реалізації сприятиме формуванню самодостатності територіальних громад і запобігатиме надлишковій міграції сільського населення в міста й за кордон.

Структуруючи райони Львівської області за просторовим критерієм, доцільно виділити п'ять основних класифікаційних груп, кожна з яких характеризується власною специфікою впливу розташування району на здійснення виробничої та господарської діяльності на його сільських територіях (рис. 3).

Насамперед, це стосується приміських районів, наближеність яких до великих міст означає наявність сприятливих умов для ведення дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, зокрема, в особистих господарствах населення (виращування картоплі, городини, ведення молочного й м'ясного скотарства, розвиток садівництва тощо).

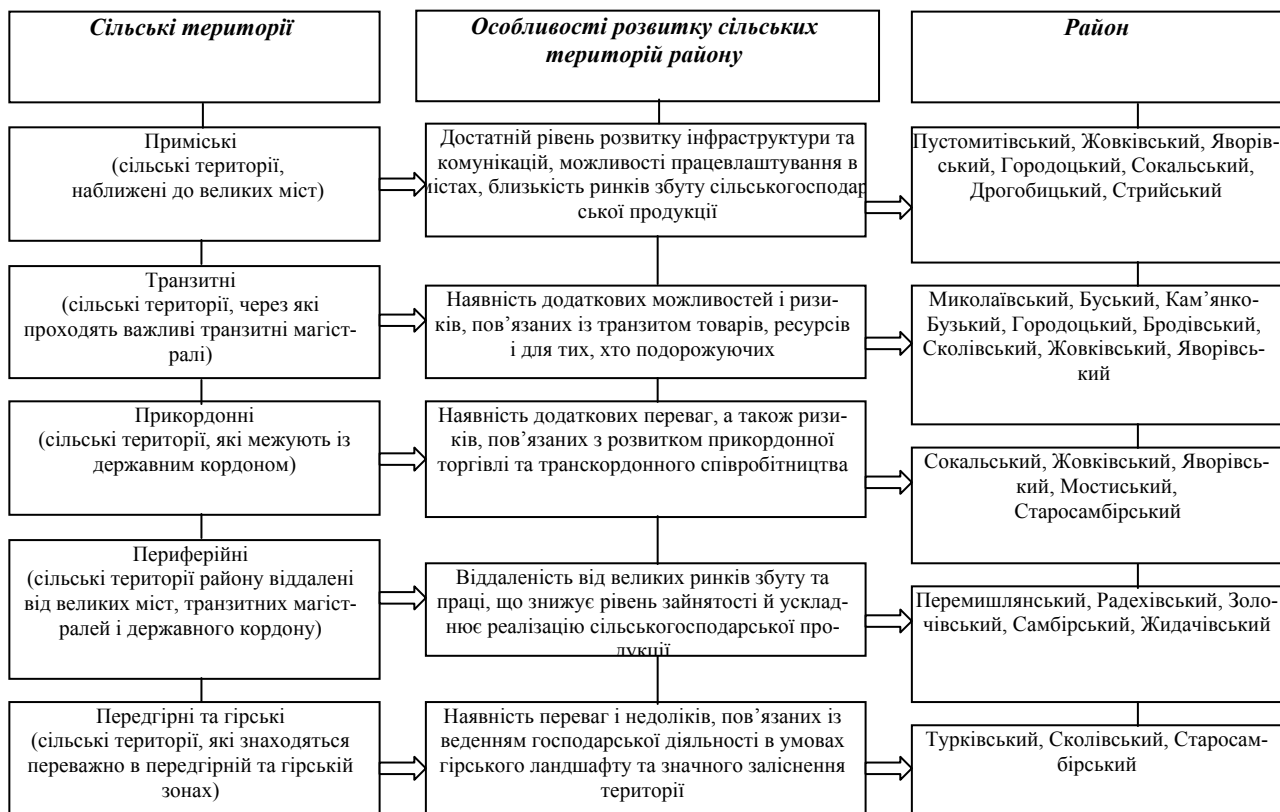

Рис. 3. Класифікація сільських територій Львівської області за просторовим критерієм (авторська розробка)

Досліджуючи особливості та перспективи розвитку сільських територій тих районів Львівщини, які належать до групи транзитних, слід першочергову увагу зосередити на необхідності їх інфраструктурного розвитку. Для цих територій важливим є створення придорожньої інфраструктури, будівництво кемпінгів і сервісних станцій, виставково-ярмаркових центрів (особливо для тих районів, які розташовані уздовж шляхів сполучення Львова з державним кордоном України).

Близькими за своїми характеристиками до транзитних є прикордонні райони Львівщини, які наближені до державного кордону, що зумовлює орієнтованість їхньої виробничо-господарської діяльності на експортно-імпортні операції в режимі прикордонної торгівлі. Слід зазначити, що в нинішніх умовах у цій торгівлі домінує переважно імпортна складова. До того ж значна частина трудових ресурсів прикордонних регіонів «вимивається» шляхом трудової міграції та човникової торгівлі. Як наслідок, сільськогосподарське виробництво й інші види економічної діяльності на прикордонних сільських територіях розвиваються недостатньо активно. Це зумовлює необхідність активізації регіональної політики, спрямованої на використання наявного трудових ресурсного потенціалу відповідних районів.

Основною ж територіальною особливістю периферійних районів Львівщини є їхня віддаленість від великих ринків збуту та робочої сили, кордону й мережі магістральних транспортних комунікацій. Це означає, що основою розвитку сільських територій таких районів може бути, насамперед, сільськогосподарське виробництво, а також переробка сільськогосподарської продукції.

Особливе місце слід відвести районам передгірної та гірської зони, розташованої в Карпатському регіоні. Однак таке розташування суттєво обмежує потенціал економічного розвитку сільських територій цих ра-

йонів. Проте на відміну від районів периферійної зони сільські території Карпатського регіону володіють потужним ресурсним потенціалом для започаткування несільськогосподарських видів економічної діяльності. Насамперед, це стосується надання туристичних і рекреаційних послуг, а також розвитку пов'язаної з ними інфраструктури відпочинкової індустрії. Крім того, у передгірних та гірських районах Львівщини є всі умови для виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, а також відновлення традиційних для цієї місцевості народних промислів, продукція яких може мати попит не лише в межах нашої держави, але й постачатися на експорт.

Здійснена класифікація сільських територій Львівської області дала змогу простежити тісний зв'язок між демографічною ситуацією, яка склалася на відповідній території, та особливостями її економічного розвитку: чим більше диверсифікованою є сільська економіка і сприятливим просторове розміщення відповідної території, тим кращою є її демографічна ситуація (рис. 4).

Висновки. В пошуках ефективніших механізмів реалізації політики розвитку сільських територій, під впливом нових реалій та особливостей регіонального розвитку еволюції зазнають і підходи до їх класифікації. Враховуючи світовий досвід ідентифікації та класифікації сільських територій і визнані світовою спільнотою стратегічні орієнтири їхнього розвитку, з метою визначення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій на вітчизняних теренах запропоновано підхід до класифікації сільських територій на прикладі Львівської області.

Результати проведеного дослідження в подальшому поглиблюватимуться і розвиватимуться у напрямі пошуку ефективних механізмів реалізації існуючого потенціалу сільських територій на засадах сталого розвитку.

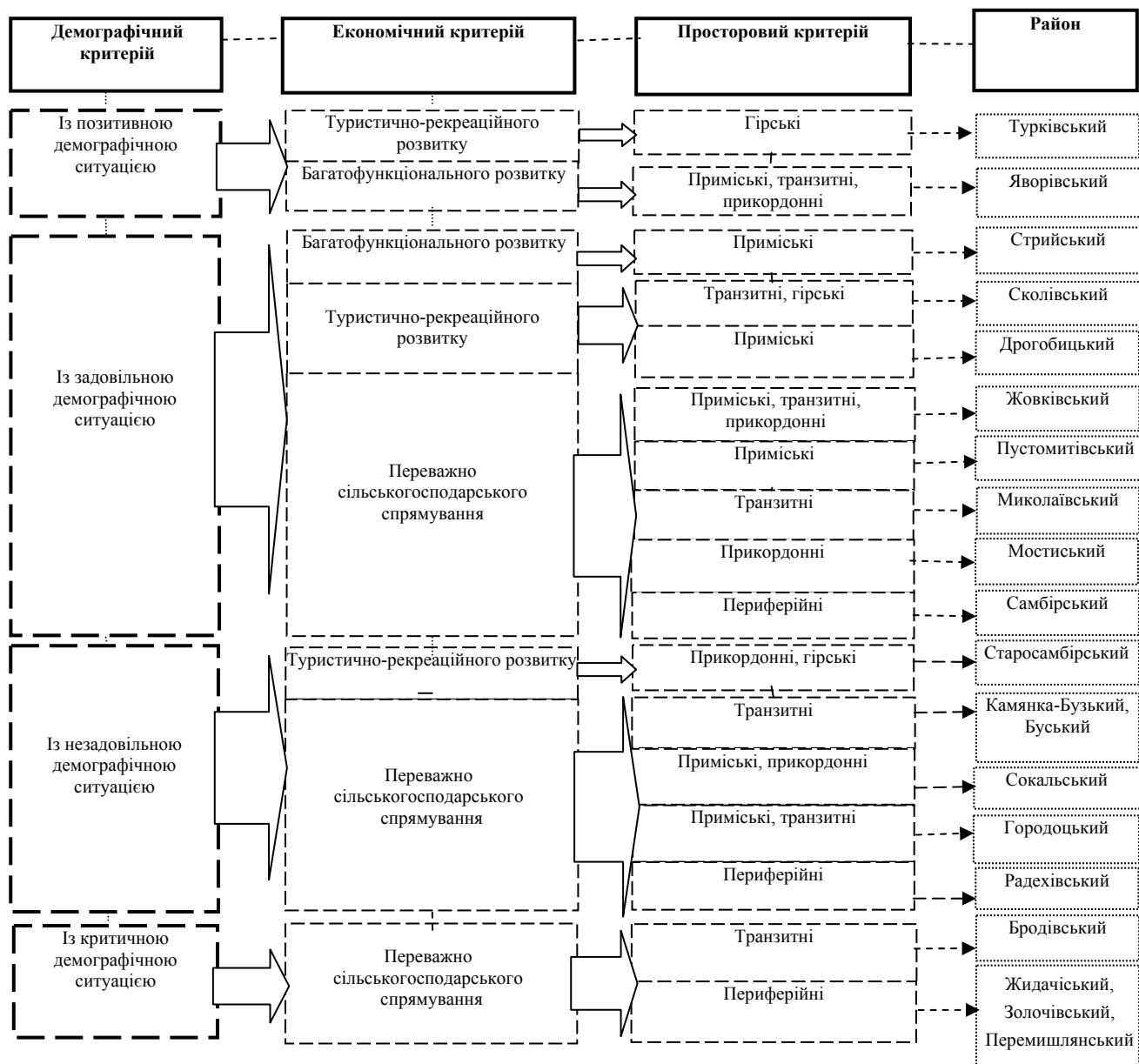

Рис. 4. Узагальнена класифікація сільських територій Львівської області (авторська розробка)

Список використаних джерел

1. Барановський М. Депресивність сільських територій України: методи оцінки, регіональні відмінності та шляхи їх подолання / М. Барановський // Економіка України. – 2010. – №11. – С. 57-69.
2. Павлов О.І. Сільські урбанізовані зони і ареали як специфічний об'єкт функціонування та управління / О.І. Павлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua>.
3. Прокопа І. Депресивні сільські території: методичні засади вивчення / І. Прокопа, О. Попова // Економіка України. – 2007. – №8. – С. 61-70.
4. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід; за заг. ред. А. Ткачука. – Вид. друге, доп. – К.: Леста, 2011. – 260 с.
5. Теорія, політика та практика сільського розвитку; за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 376 с.
6. Rural realities in the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu>.
7. Rural Definitions: Data Documentation and Methods [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/data-products/rural-definitions.aspx>.
8. Definitions, terms and concepts: Rural and Rural development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geo.mtu.edu>.

9. Статистичний щорічник Львівської області за 2011 рік / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2012. – Ч. 1. – 368 с.
10. Статистичний щорічник Львівської області за 2011 рік / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2012. – Ч. 2. – 288 с.
11. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Кн. 2 ; за ред. к.е.н. Є. Милованова, к.с.-г.н. О. Демидова, С. Івашука та ін. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2010. – 176 с.
12. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua>.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2013 р.

* * *

Новини АПК

Україна та Китай співпрацюватимуть у рибному господарстві

Україна та Китай розширюють двосторонню співпрацю. Сторони планують реалізувати спільний проект розвитку Севастопольського морського рибного порту, а також розпочати спільне будівництво на його базі припортових заводів. Про це йшлося під час підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та Китаєм. Під час зустрічі з Китайсько-українською асоціацією з реалізації міжнародних проектів і Китайською корпорацією з міжнародної зарубіжної економічної співпраці Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Присяжнюк зазначив, що розвиток співпраці з Китаєм у сільському господарстві має високу активність. Цьому сприятиме й підписання Меморандуму у сфері рибного господарства.

«Що стосується підписання Меморандуму, то хочу відзначити високу перспективність цього напрямку. Тому я б хотів, щоб дві сторони підійшли до нього з максимальною відповідальністю», – зазначив Микола Присяжнюк. Міністр також зауважив, що Меморандум забезпечить реалізацію спільного проекту розвитку Севастопольського морського рибного порту. Зокрема, на його базі розпочнеться спільне будівництво припортових заводів у Севастополі.

«Меморандум допоможе залучити професіоналів високого рівня для розробки та реалізації цього проекту. І наше спільне завдання – зробити так, щоб проект був успішним з урахуванням географічного розташування Криму», – додав Міністр. Своєю чергою, китайська сторона висловила зацікавленість у співпраці з Україною, в тому числі й у сфері рибного господарства, а також відзначила перспективність спільної реалізації проекту.

Крім того, китайська сторона виявила інтерес до розвитку співробітництва між країнами в сільському господарстві на трьох рівнях. Зокрема, глобальні проекти планують реалізувати на міжурядовому рівні, широкомасштабні – на міжрегіональному, спеціалізовані – на корпоративному рівні.

Прес-служба Мінагрополітики України